

*Сухачов М.Р., аспірант НУЦЗ України, м. Черкаси,
ORCID: 0009-0002-5745-8170*

*Sukhachov M., PhD student of the National University of Civil Defence of
Ukraine, Cherkassy*

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ДЕРЖАВИ

THEORETICAL AND PRACTICAL PRINCIPLES OF FORMING THE SECURITY ENVIRONMENT OF THE STATE

У статті доведено, що формування безпекового середовища держави потребує гармонійного поєднання теоретичних підходів і практичних заходів, які сприяють ефективному реагуванню на сучасні виклики та загрози. Обґрунтовано теоретичний базис безпекового середовища як складної, динамічної системи, формування якої відбувається на основі поєднання системного, синергетичного та ризик-орієнтованого підходів, що забезпечує ефективне управління безпекою, дозволяючи прогнозувати та мінімізувати загрози, враховувати взаємозалежність факторів, а також забезпечувати стабільність і розвиток у різних сферах життєдіяльності суспільства. Визначено, що практичними заходами формування безпекового середовища є реалізація державної політики у сфері безпеки, яка ґрунтується на комплексному застосуванні стратегічного планування та прогнозування, законодавчого врегулювання, інституційній координації та взаємодії, інноваційних підходах до забезпечення безпеки.

Ключові слова: *державна політика, національна безпека, публічне управління, безпекове середовище, зовнішні загрози, внутрішні загрози, система безпеки, держава*

The article proves that the formation of the state's security environment requires a harmonious combination of theoretical approaches and practical measures that contribute to an effective response to modern challenges and threats. The theoretical basis of the security environment as a complex, dynamic system is substantiated, the formation of which occurs on the basis of a combination of systemic, synergistic and risk-oriented approaches, which ensures effective security management, allowing to predict and minimize threats, take into account the interdependence of factors, as well as ensure stability and development in various spheres of society. It is determined that the

practical measures for the formation of the security environment are the implementation of state policy in the field of security, which is based on the integrated application of strategic planning and forecasting, legislative regulation, institutional coordination and interaction, and innovative approaches to ensuring security.

Keywords: *public policy, national security, public administration, security environment, external threats, internal threats, security system, state.*

Постановка проблеми. Формування безпекового середовища держави є багаторівневим процесом, що поєднує теоретичні концепції та практичні заходи. Інтеграція політичних, економічних, соціальних, військових та інформаційних аспектів дозволяє створити стійку систему безпеки, здатну ефективно реагувати на сучасні виклики. У цьому сенсі важливим чинником успіху є координація діяльності державних органів, використання новітніх публічно-управлінських технологій та активна взаємодія з міжнародними партнерами.

Пошук надійних теоретико-практичних засад формування безпекового середовища потребує розгляду цієї проблематики з точки зору застосування найефективніших політико-правових методів та інструментів діяльності держави, побудованих на базових принципах комплексності та системності і спрямованих на досягнення найвищого рівня забезпечення національної безпеки. В умовах глобальної нестабільності та посилення гібридних загроз розбудова ефективного безпекового середовища залишається пріоритетним завданням державної політики України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження змісту державної політики та її вплив на формування безпекового середовища, а також інші аспекти публічного управління у сфері національної безпеки неодноразово порушувались у працях таких науковців, як: С. Белай, О. Бондаренко, В. Бочарніков, К. Бугайчук, О. Власюк, О. Довгань, С. Домбровська, О. Кравчук, О. Крюков, О. Пархоменко-Куцевіл, А. Помаза-Пономаренко, Р. Примуш, О. Резнікова, С. Свєшніков, Т. Яровий та ін.

Вищезазначеними науковцями обґрунтовано широке коло питань теоретичного та практичного спрямування. Проте, з огляду на фундаментальність досліджуваної тематики, її надактуальність в умовах військової агресії з боку РФ, постійну еволюцію загроз національній безпеці України, конкретизовані підходи до формування безпекового середовища держави потребують подальшого деталізованого відображення.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне дослідження теоретичного базису формування безпекового середовища держави з обґрунтуванням його подальшого впровадження у публічно-управлінську практику.

Виклад основного матеріалу. Формування безпекового середовища держави є однією з ключових умов її стабільного розвитку та забезпечення

національної безпеки. Воно спрямоване на гарантування захищеності національних інтересів, суверенітету, територіальної цілісності та стабільності суспільства під впливом внутрішніх і зовнішніх загроз. Сучасні виклики, зокрема глобалізація, технологічний прогрес, кіберзагрози та військові конфлікти, вимагають комплексного підходу до створення ефективної системи безпеки. В цих умовах особливого значення набуває інтеграція теоретичних концепцій безпеки з їх практичною реалізацією.

Поняття "безпекове середовище" широко використовується в наукових дослідженнях, аналітичних звітах, деклараціях, стратегічних документах, але підходи до розуміння його сутності мають дискусійний характер та неоднозначне тлумачення.

Так, К. Бугайчук пропонує під безпековим середовищем України розуміти сукупність критично важливих умов існування держави, які визначають міру її захищеності від зовнішніх та внутрішніх загроз [3].

У публікаціях Ф. Медвідя використовуються поняття внутрішнього та зовнішнього безпекового середовища, що впливають на стан національної безпеки України [6].

У монографічному дослідженні науковців В. Бочарнікова, С. Свєшнікова безпекове середовище визначається як «сукупність зовнішніх і внутрішніх відносин між силами або суб'єктами (державами, коаліціями держав, міжнародними бізнес-структурами, політичними партіями, громадськими об'єднаннями тощо) в усіх сферах національної безпеки, а також умов, факторів і обставин, які певним чином впливають або можуть впливати на ці відносини» [2, с.6].

Заслуговує на увагу думка О. Житника: «безпекове середовище – це комплекс актуальних для певної географічної території факторів, що впливають на рівень державної та національної безпеки і створюють певний стан» [4, с. 145].

О. Кулик демонструє свою наукову позицію в теоретичному обґрунтуванні змісту безпекового середовища і доводить його до розуміння як «комплекс соціальних, матеріальних, духовних умов життєдіяльності людей, громад, підприємств, установ, організацій суспільства та держави, які забезпечують їх захист від загроз» [5].

У матеріалах Центру дослідження безпекового середовища «Прометей» безпекове середовище характеризується як сукупність актуальних для певного регіону чинників, що визначають рівень захищеності населення, соціальних груп і державних інституцій у цій місцевості. Воно тісно пов'язане з концепціями національної та міжнародної безпеки, які визначають доступні урядам і міжнародним організаціям механізми та інструменти для підтримання стабільності, правопорядку та реалізації стратегічних інтересів [1].

За напрацюваннями Національного інституту стратегічних досліджень в контексті Стратегічного аналізу безпекового середовища України, аргументовано твердження, що своєчасне виявлення наявних і прогнозованих загроз національній безпеці, уразливостей і переваг держави та суспільства, а також можливостей посилення захисту національних інтересів в умовах певної безпекової ситуації та урахування тенденцій розвитку безпекового середовища є підґрунтям визначення стратегічних цілей і пріоритетів державної політики у сфері забезпечення національної безпеки [7]. Натомість, у зарубіжних публікаціях термін «безпекове середовище» як самостійне поняття в дослівному перекладі майже не зустрічається. Водночас дуже поширеним є поняття «внутрішня безпека держави», яка пов'язується зі сферами забезпечення публічного порядку та безпеки, цивільного захисту, охорони державних кордонів, а також сферами інформаційної безпеки та забезпечення здоров'я населення. Внутрішня безпека, як правило, розглядається як частина національної безпеки держави [3].

Отже, у сучасній науковій літературі відсутнє єдине усталене визначення категорії "безпекове середовище". Його тлумачення набуває різноманітного значення: від позиціонування як умови життєдіяльності суспільства, системи внутрішніх і зовнішніх взаємовідносин між суб'єктами у всіх сферах національної безпеки, сукупності факторів, що визначають рівень державної та національної безпеки, до поєднання політичної, економічної соціальної військової, інформаційної, екологічної та інших складових.

Для обґрунтування теоретичного базису формування безпекового середовища, вважаємо за доцільне зупинитися на характеристиці основних компонентів цього поняття, до яких відноситься:

- політична безпека – забезпечення стабільності державного управління, демократичних інститутів, правопорядку та прав людини;
- економічна безпека – гарантування сталого економічного розвитку, енергетичної незалежності, фінансової стабільності та захисту критичної інфраструктури;
- соціальна безпека – підтримка соціальної згуртованості, доступу до освіти, медицини та соціального захисту;
- військова безпека – готовність збройних сил до оборони держави, розвиток оборонно-промислового комплексу;
- кібербезпека – захист державних інформаційних ресурсів, протидія кібератакам та розвиток цифрової стійкості;
- екологічна безпека – збереження природних ресурсів, запобігання екологічним катастрофам та наслідкам змін клімату.

Саме з огляду змістових ознак розглянутої характеристики, ми можемо говорити про виокремлення економічного, соціального, військового, інформаційного, екологічного безпекового середовища, що підкріплюється поло-

женнями Стратегії національної безпеки України, яка наголошує на основних напрямках державної політики у сфері забезпечення національної безпеки [8].

Дослідження сутнісного наповнення поняття безпекового середовища та аналіз його структурних компонентів дозволяють зробити висновок, що формування цього середовища базується на певних теоретичних підходах, кожен із яких має свою специфіку та забезпечує комплексний підхід до розуміння безпеки.

Так, системний підхід передбачає розгляд безпеки як інтегрованої, багаторівневої системи, яка включає політичний, економічний, соціальний, військовий, екологічний, інформаційний та інші аспекти. Це підтверджує факт формування безпекового середовища через взаємодію цих компонентів, що дозволяє комплексно оцінювати та управляти безпекою.

Синергетичний підхід підкреслює взаємозалежність між різними компонентами безпеки. Взаємодія між складовими безпеки не є статичною, вона змінюється під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Такий підхід враховує нелінійність розвитку безпекового середовища, коли не всі зміни є передбачуваними. Особлива увага приділяється самоорганізації та адаптації системи до нових загроз, а також акцентуванню на важливості інтеграції зусиль різних суб'єктів безпеки, а саме держави, бізнесу, громадськості, міжнародних організацій.

Ризик-орієнтований підхід спрямований, в першу чергу, на ідентифікацію ризиків, які можуть впливати на безпекове середовище, аналіз ймовірності та впливу загроз для визначення пріоритетів у безпековій політиці, розробку стратегій мінімізації ризиків через профілактичні заходи, підготовку до кризових ситуацій, створення механізмів реагування, моніторинг і коригування безпекових стратегій, що дозволяє адаптувати систему до динамічно змінюваних умов.

Теоретичний фундамент формування безпекового середовища також включає концепції національної стійкості, що передбачають здатність національних систем й інститутів протистояти загрозам, адаптуватися до їх дії та швидких змін безпекового середовища, безперебійно функціонувати до і під час кризи, а також швидко відновлюватися після кризи до бажаної рівноваги на попередньому або на новому рівні [9].

Одним із ключових практичних інструментів формування безпекового середовища є державна політика, що реалізується через відповідні стратегії, програми та нормативно-правові акти. В Україні основними документами у сфері безпеки є: Закон України «Про національну безпеку», Стратегія національної безпеки України, Стратегія воєнної безпеки України, Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України, Стратегія кібербезпеки

України, державні програми у сферах національної безпеки і оборони та інші законодавчі ініціативи.

Інституційно забезпечення безпеки держави здійснюється через діяльність органів державної влади та спеціалізованих структур, а саме: сектор безпеки та оборони (Збройні сили України, Національна гвардія, Державна прикордонна служба, Служба безпеки України); правоохоронні органи (Національна поліція, Державне бюро розслідувань, Державна митна служба); органи цивільного захисту (ДСНС); органи кібербезпеки (Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації, Національний координаційний центр кібербезпеки).

Забезпечення національної безпеки є одним із ключових завдань державної політики. В умовах глобалізації, зростання геополітичної напруженості, технологічного розвитку та екологічних змін аналіз ризиків та загроз безпековому середовищу набуває особливого значення. Це дозволяє державним органам не лише реагувати на вже існуючі загрози, а й формувати стратегії їх попередження та мінімізації.

На основі проведеного аналізу узагальнено основні ризики та загрози формування безпекового середовища держави (рис.1).

Практична реалізація державної політики у сфері безпеки передбачає ефективне реагування на реальні та потенційні виклики й загрози, що підкреслює необхідність запровадження комплексу заходів. Систематизований підхід до цих заходів, дозволяє виокремити, по-перше, стратегічне планування та прогнозування, яке базується на ґрунтовному аналізі загроз на основі даних розвідки, наукових досліджень, експертних оцінок, на формуванні довгострокових стратегій національної безпеки, розробці сценаріїв реагування на можливі кризи.

По-друге, законодавче та нормативне забезпечення, що реалізується шляхом прийняття законів та регламентів, спрямованих на посилення безпекового середовища, гармонізації національного законодавства із міжнародними стандартами безпеки, регулювання кіберпростору та інформаційної безпеки.

По-третє, інституційну взаємодію, яка сприяє посиленню координації між правоохоронними органами, спецслужбами, армією та цивільним сектором, співпраці з міжнародними партнерами, інтеграції у світові безпекові ініціативи (НАТО, ООН, ОБСЄ) та розвитку механізмів кризового управління та оперативного реагування.

По-четверте, інноваційні підходи до забезпечення безпеки. Сучасні технології, такі як використання штучного інтелекту для аналізу загроз та прогнозування ризиків, цифровізація державних процесів для підвищення прозорості та контролю, розвиток системи кіберзахисту на основі блокчейн-технологій, відіграють ключову роль у формуванні безпекового середовища.

Рис.1. Основні ризики та загрози формування безпекового середовища держави

З огляду на вищевказане, можемо підсумувати, що теоретичні засади слугують фундаментальною основою для розробки та реалізації практичних дій, в той час як практика збагачує теорію через аналіз реальних викликів і результатів.

Висновки. Таким чином, безпекове середовище держави можна визначити як сукупність внутрішніх та зовнішніх факторів, що впливають на її стабільність, стійкість та здатність протистояти загрозам. Це середовище

охоплює політичні, економічні, соціальні, військові, інформаційні та екологічні аспекти, які формують умови життєдіяльності суспільства. Теоретичні засади формування безпекового середовища держави ґрунтуються на розумінні безпеки як стану захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави. Практична площина цієї проблематики полягає в реалізації державної політики у сфері безпеки та передбачає ефективне реагування на реальні та потенційні виклики й загрози. А отже, формування безпекового середовища держави вимагає збалансованого поєднання теоретичного осмислення та практичної реалізації, з урахуванням як внутрішніх особливостей країни, так і глобального контексту, що дозволяє створювати умови для сталого розвитку та процвітання.

Список використаних джерел:

1. Безпекове середовище // Прометей : сайт. URL: <https://prometheus.ngo/environmen>.
2. Бочарніков В. П., Свешніков С. В. Безпекове середовище 2030 : монографія. Київ : Майстер книг, 2019. 76 с.
3. Бугайчук К. Л. Безпекове середовище держави в контексті діяльності Міністерства внутрішніх справ України. Право і безпека. 2023. № 2 (89). С. 111–120. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.10>.
4. Житник О. М. Майбутнє безпекове середовище в контексті державного стратегічного планування: концептуальний підхід. Право та державне управління. 2018. № 4. С. 144–149.
5. Кулик О. Г. Теоретичні та методичні підходи до створення безпекового середовища в Україні // Нова архітектура безпекового середовища України : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. Харків : Юрайт, 2022. С. 99–103.
6. Медвідь Ф., Чорна М. Безпекова політика України в умовах зовнішньої агресії: нормативно-правове забезпечення. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2015. Вип. 5–6 (79–80). С. 117–126.
7. Резнікова О.О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/stratehichnyy-analiz-bezpekovo-ho-seredovyshcha-ukrayiny>
8. Указ Президента України «Про стратегію національної безпеки України» від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>.
9. Указ Президента України «Про запровадження національної системи стійкості» від 20 серпня 2021 року № 479/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021#Text>.

References:

1. Security environment [Bezpekove seredovyshche] // Prometheus: website. URL: <https://prometheus.ngo/environmen>.
2. Bocharnikov V. P., Sveshnikov S. V. Safe Environment 2030 [Bezpekove seredovyshche 2030]: monograph. Kyiv: Master of Books, 2019. 76 p. Print.
3. Bugaychuk K. L. The security environment of the state in the context of the activities of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine [Bezpekove seredovyshche derzhavy v konteksti diyal'nosti Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrayiny]. Law and Security. 2023. No. 2 (89). Pp. 111–120. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.10>. Print.
4. Zhytnyk O. M. The future security environment in the context of state strategic planning: a conceptual approach [Maybutnye bezpekove seredovyshche v konteksti derzhavnoho stratehichnoho planuvannya: kontseptual'nyy pidkhid]. Law and State Governance. 2018. No. 4. Pp. 144–149. Print.
5. Kulyk O. G. Theoretical and methodological approaches to creating a secure environment in Ukraine [Teoretychni ta metodychni pidkhody do stvorennia bezpekovoho seredovyshcha v Ukrayini] // New architecture of the secure environment of Ukraine: collection of abstracts of the All-Ukrainian scientific and practical conference. Kharkiv: Yurayt, 2022. Pp. 99–103. Print.
6. Medvid F., Chorna M. Security policy of Ukraine in conditions of external aggression: regulatory and legal support [Bezpekova polityka Ukrayiny v umovakh zovnishn'oyi ahresiyi: normatyvno-pravove zabezpechennya]. Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies named after I. F. Kuras of the NAS of Ukraine. 2015. Issue 5–6 (79–80). Pp. 117–126. Print.
7. Reznikova O.O. Strategic analysis of the security environment of Ukraine [Stratehichnyy analiz bezpekovoho seredovyshcha Ukrayiny]. URL: <https://niss.gov.ua/news/statyi/stratehichnyy-analiz-bezpekovoho-seredovyshcha-ukrayiny>.
8. Decree of the President of Ukraine “On the National Security Strategy of Ukraine” [Pro stratehiyu natsional'noyi bezpeky Ukrayiny] dated September 14, 2020 No. 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>.
9. Decree of the President of Ukraine “On the Introduction of a National Resilience System” [Pro zaprovadzhennya natsional'noyi systemy stiykosti] dated August 20, 2021 No. 479/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021>.